
HRISTOS EUHARISTIC ÎN COLECȚIA DE ICOANE A MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A MOLDOVEI

Adelaida Chiroșca

Cuvinte-cheie: Euharistie, Liturghie, altar, pro-comidiar, împărtășanie, viță-de-vie, cruce, potir.

În patrimoniul Muzeului Național de Istorie a Moldovei se păstrează un număr considerabil de icoane în care este reprezentat chipul Mântuitorului Iisus Hristos. Constituită pe parcursul mai multor ani, colecția de icoane reflectă multiple subiecte cu tematică hristologică – atât scene din viața Mântuitorului cât și subiecte ce poartă un conținut simbolic și liturgic. Mai multe compoziții iconografice din colecția muzeului sunt consacrate temei Sfintei Euharistii – aceasta fiind evocată în icoanele *Cina cea de Taină și Hristos Viță-de-vie*. Ne vom opri, în cele ce urmează, asupra unui subiect iconografic mai puțin cunoscut zonei noastre și anume: *Hristos Viță-de-vie*, reflectat în trei icoane din patrimoniul muzeului. În baza acestor compoziții și din analogiile cu alte imagini asemănătoare vom încerca să ne concentrăm pe conținutul lor teologic, la fel și pe cel simbolic. Vom urmări, totodată, cum s-a constituit iconografia în cauză, arealul ei de răspândire, în ce spații geografice a fost mai populară și unde s-a semnalat doar izolat. În cele din urmă vom căuta să stabilim care au fost sursele iconografice din care s-au inspirat zugravii locali pictând cele trei icoane din colecția Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

Euharistia este una din marile taine bisericesti alături de Taina Sf. Botez, Taina Sf. Cununii, Taina Spovedaniei, Taina Nunții etc. A fost instituită de însuși Mântuitorul la Cina cea de Taină, atunci când Iisus Hristos, prevestind jertfa de pe cruce, frânge pâinea și toarnă vinul în cupă identificându-le cu trupul și sângele său. Euharistia mai este numită Sfintele Daruri, Dumnezeieștile Taine, Sfânta Împărtășanie. Acest mare mister se săvârșește până în prezent în timpul Sfintei Liturghii în momentul în care preotul, chemând puterea Duhului Sfânt, transformă pâinea și vinul în trupul

și sângele lui Hristos, oferindu-le spre împărtășanie credincioșilor. Evocând neîntrerupt jertfa lui Hristos, Sfânta Euharistie simbolizează comuniunea omului cu Dumnezeu (Cojoleancă 2012).

Icoanele din colecția muzeului provin din anii '20-'30 ai secolului XX din bisericile închise din RASSM. Sunt icoane de dimensiuni mari, pictate în tempera și ulei pe lemn, ornamentate cu foiță de aur și imitații de email multicolor. Aceste icoane reprezintă în linii generale aceeași schemă, fiind remarcate și unele deosebiri în compoziție, în decor, gesturi și inscripții. Mântuitorul, înfățișat pe masă de altar, în fața Crucii, este acoperit cu pânză alba exact ca în momentul răstignirii. Din coasta stângă răsare o viță-de-vie care rodește struguri și se răsfirește peste brațele crucii, coborând în partea dreaptă a Mântuitorului. Iisus stoarce cu ambele mâini ultimul strugure în Potirul ținut de un înger. În partea stângă, un alt înger ține un rotulus mare închis. Pe două icoane în registrul superior doi îngerași țin filacterele deschise, pe ele fiind scris pe o icoană în română și pe altă în slavonă – „cel ce mănâncă trupul meu”, „cel ce bea sângele meu”.

Aceste compoziții consacrate unei teme ce ține de Taină Mântuirii este pătrunsă de reprezentări de o profundă legătură simbolică – Masa Altarului, Crucea și Sfântul Potir. După cum menționează specialiștii, conținutul imaginii *Hristos Viță-de-vie* trece peste contextul istoric al evenimentelor mântuirii, sugerând ideea unui concept transcendent, a ceea ce are loc în Sfântul Altar în timpul Liturghiei. În aceste compoziții Iisus Hristos înviat stă pe masa Altarului în fața Crucii, din coasta lui crescând o viță-de-vie cu strugurii storși de Mântuitor direct în Sfântul Potir. Conținutul teologic al scenei constă în prezența reală a Mântuitorului în Euharistie, prin vinul din Sfântul Potir care prefigurează sângele Domnului, și prin trupul Lui, care stă chiar pe masa Sfântului Altar (Marga 2014). Crucea, care reprezintă pa-

tima, moartea și învierea Fiului Domnului, în aceste scene „accentuează caracterul de jertfa nesângeroasă al Sfintei Liturghii, prin care se actualizează continuu jertfa lui Hristos” (Marga 2014). Sfântul Potir – păstrătorul unei taine este un recipient mistic ce simbolizează Cupa cu vin folosită de Mântuitor la Cina cea de Taină, în cadrul căreia s-a instituit Sfânta Euharistie, dar și caliciul în care Sf. Apostol și Evanghelist Ioan a adunat sângele ce curgea din rănilor Mântuitorului care pătimea pe Cruce (Ioan 19, 34). Este totodată și vasul din cadrul Sfintei Liturghii în care se toarnă vinul și puțină apă sfințită, fiind preschimbate în sângele Domnului. Este „Paharul binecuvântării” (I Cor. X, 16) în care se află „acel sânge pe care El l-a vărsat pe cruce și care a curs din coasta lui împunsă cu suliță” (Armașu 1943, 395-396).

Tema Euharistiei a fost tratată în imagini din cele mai vechi timpuri, la început prin reprezentări simbolice cum ar fi coșul cu pâine, peștele – imagini cunoscute încă din secolele III-IV în catacombele romane. În alte imagini se reprezenta vița-de-vie, culesul acesteia, păsările ciugulind ciorchinii, sau scene cu trapezele creștine, acestea din urmă indicând Cina cea de Taină. Cercetătorii menționează că în imaginile timpurii Sfânta Euharistie era reprezentată atât sub aspect istoric prin Cina cea de Taină, moment evocat în textele evanghelice, cât și sub aspect liturgic redat prin ritualul Împărtășirii apostolilor. Ambele scene vor fi incluse de timpuriu în programul iconografic al lăcașurilor sfinte (Нефёдова 2011). Compozițiile menționate n-au fost singurele care au reflectat tema euharistică, acest subiect fiind ilustrat ulterior și în alte imagini.

În prima jumătate a secolului al XV-lea în mai multe lăcașuri sfinte de pe Creta, dintre care mănăstirea *Hodighitria* din Kenourgio, mănăstirile din Varsamonero (Voriza) și Malles (Hierapetra) puteau fi văzute icoane mobile (fig. 1) cu subiectul *Hristos Viță-de-vie* (Mantas 2003, 348). Pe ele era reprezentat Mântuitorul în viță-de-vie, încadrat la nivelul nimbului de Sf. Apostoli Petru și Pavel, iar pe marginea icoanei, pe linie verticală, de ceilalți zece apostoli, modelul iconografic fiind inspirat din textul Evangheliei: „Eu sunt vița, voi mlădițele” (Ioan 15, 5). Aceste imagini datează din perioada când se desfășura Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1442), în cadrul căruia are loc Unia de la Florența (1439), considerată a fi încă o încercare pentru unificarea celor două bi-

Fig. 1. Hristos Viță-de-vie, prima jumătate a secolului al XV-lea, Angelos Akotantos, Grecia,

serici, iar chipurile Sf. Apostoli Petru și Pavel, reprezentați lateral nimbului Mântuitorului, indică unitatea creștinilor între ei și în Hristos¹. Tot din această perioadă provine încă o icoană asemănătoare, păstrată astăzi într-o colecție privată, pe care, în locul Sf. Apostoli Petru și Pavel, sunt zugrăvite chipurile Fecioarei Maria și al Sf. Ioan Botezătorul, formând astfel o *Deisis* extinsă (fig. 2).

Toate aceste icoane aparțin celebrului Angelos Akotantos (†1450), pictor grec de origine nobilă din orașul Candia (astăzi Heraclion). Angelos Akotantos este considerat primul dintre zugravii care și-a pus semnătura pe icoane, subscriind *Χειρ Ἀγγέλου*, din greacă – Mâna Îngerului (Mantas 2003, 348-349). Este apreciat ca cel mai mare pictor grec din prima jumătate a secolului al XV-lea, opera lui fiind de o înaltă calitate artistică, care a inspirat pictori de renume – Andreas

¹ Imagini în care Iisus Hristos este încadrat de Sfinții Apostoli Petru și Pavel vor deveni un subiect la care zugravii vor mai reveni și în alte perioade. Din secolul al XIX-lea provine o icoană păstrată astăzi în colecția Muzeului Național de Artă din Kiev, în care Iisus Hristos se reprezintă în potir cu coasta sângerândă, cu mâinile arătând spre Sfinții Apostoli Petru și Pavel, zugrăviți lateral, fiecare încadrat de mlădițe de viță-de-vie. În registrul superior este înscris «Ядый Мою плоть и пияй Мою кровь во Мне пребывает и аз в нем»/ Cel ce mănâncă trupul Meu și bea sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el (Ioan 6, 56).

Fig. 2. Hristos Viță-de-vie, prima jumătate a secolului al XV-lea, Angelos Akotantos, Grecia.

Ritzos, Andrew Pavia și Nicholas Tzafouris. Lui îi sunt atribuite mai multe icoane zugrăvite înainte de Sinodul de la Ferara-Florența (1438-1442), intitulată *Îmbrățișarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel*, un subiect iconografic prin care pictorul și-a exprimat poziția față de dezbinarea celor două biserici².

Imagini *Hristos Viță-de-vie* se păstrău și pe Sfântul Munte în Trapeza Marii Lavre, atribuite artistului cretan Theophanis Strelitzas Bathas, icoane datate din anii 1535 și 1541. De la mănăstirea Dochiariu provine o altă icoană cu același subiect, datată din anul 1568 (Mantas 2003, 351-352). La mănăstirea Sucevița, în partea stângă a naosului, poate fi văzută aceeași compoziție (fig. 3), în registrul superior fiind înscris cu majuscule „АЗЪ ЕС(М)Ъ ЛОЗА ВЪ ЖЕ РОЖ(Д)ІЕ” / „Eu sunt Vița, voi mlădițele” (Ioan 15, 5). În această imagine Mântuitorul este încadrat de cei doisprezece apostoli: Sfinții Apostoli Petru și Pavel în prima linie, ceilalți – în linia a doua. Pictura datează din secolul al XVI-lea și aparține fraților Ioan și Sofronie Zugravul. Din iconostasul bisericii *Adormirea Maicii Domnului* din Kefalonia provine o altă icoană de acest fel, datată din anul 1666, semnată de Theodore Poulakis (1622-1692), care se păstrează astăzi în Muzeul Bizantin din Atena. Scena se deosebește de precedentele prin imaginile zugrăvite

² Cercetătorii menționează că deși scena era cunoscută de timpuriu, ea a fost pictată mai mult pe icoane portabile, în frescă întâlnindu-se rar, cele mai vechi provenind din Grecia, Serbia, Macedonia. Dintre cele mai renumite este considerată cea de la mănăstirea Caracalu, de pe Muntele Athos. O scenă de acest fel se păstrează și la mănăstirea Snagov de lângă București, împodobind turla centrală (Danalache 2012).

Fig. 3. Hristos Viță-de-vie, secolul al XVI-lea, Ioan și Sofronie Zugravul, mănăstirea Sucevița.

deasupra Mântuitorului – a Sfântului Duh în chip de Porumbel, în mandorla eliptică și a Celui vechi de zile, în mandorla rotundă, binecuvântând cu ambele mâini pe cei doisprezece apostoli care țin în mâini filacterele deschise. Plasarea acestei icoane în iconostasul bisericii ține de parabola Euharistiei, imaginea Porumbelului și a Celui vechi de zile, prefigurează Sfânta Treime și indică prezența Ei în Taina Sfintei Euharistii (Mantas 2003, 356-358). O imagine asemănătoare a fost semnalată în aceeași perioadă și în biserica *Preasfintei Născătoare de Dumnezeu* din Kerkira, Grecia, care a aparținut probabil aceluiași pictor – Theodore Poulakis (Припачкин 2001, 92). Toate aceste imagini amintesc de fapt scena *Arborele lui Iesei*, reprezentată frecvent în frescă, broderie, pe vitralii, în manuscrise etc.

În secolul al XVI-lea încep să apară scene în care la baza unei cruci este reprezentat Mormântul Domnului, alături, pe o lespede dată la o parte, stă Hristos înviat, acoperit cu pânză albă. În mâinile Mântuitorului e o viță-de-vie care răsare din mormânt, iar Mântuitorul stoarce vinul în Potirul întins de un înger îngenuncheat (fig. 4). Din secolele XVII-XVIII imagini similare vor decora

Fig. 4. Euharistie, secolele XVII-XIX, România, colecție privată, Olanda.

pridvorul bisericilor, miniaturile din cărțile de cult (Припачкин 2001, 80).

Această temă iconografică, după cum menționează unii specialiști în domeniu, a izvorât din marea semnificație pe care au reprezentat-o Patimile, Crucea și Cel care a fost răstignit pe ea, subiecte reflectate în „nenumărate imnuri alegorice de laudă și de mărire, aduse Mântuitorului Iisus, rănilor Sale, sângelui Său” (Popescu-Vâlcea 1943, 88). Conținutul acestor texte trebuia să ia o formă „cătore care ochiul creștinului deschizându-se să vadă, iar buzele fierbinți ... să se stingă la atingerea chipului sfințit” (Popescu-Vâlcea 1943, 89). Astfel au apărut numeroase imagini care îl arătau pe Hristos pătîmind, pe unele cunoscute sub numele *Christ de Pitié*. Mântuitorul este reprezentat ieșit pe jumătate din mormânt, având Crucea la spate și capul aplecat pe umeri. Este înfățișat singur sau susținut de doi îngeri. Pe altele, numite *Fontaine de vie*, Mântuitorul este răstignit pe Crucea situată în centrul unei fântâni, în care se adună tot sângele ce curge din rănilor lui. Desul de populare erau scenele intitulate *Pressoir mystique* în care Iisus Hristos se reprezintă într-un teasc de vie, fiind stors de bârnele acestuia, iar sângele care țâșnește „ca mustul din strugure” se scurge într-un vas (Popescu-Vâlcea 1943, 90-97). Aceste teme populare în Europa în secolele XV-XVI exprimând „mentalitatea zbuciumată a unui sfârșit de ev mediu occidental” au fost preluate și de creștinii ortodocși, „suferind după împrejurări și după loc modificările cuvenite” (Popescu-Vâlcea 1943, 101-102). Zugravii, inspirați din reprezentările menționate mai sus, vor elabora noi compoziții din care se va constitui ulterior un nou

model iconografic intitulat la fel *Hristos Viță-de-vie*, dar care va reprezenta o compoziție diferită de cele cunoscute în secolul al XV-lea și pe care le-am amintit anterior.

Cercetătorii remarcă, în acest sens, că subiectul *Hristos Viță-de-vie*, fiind o replică ortodoxă a temei occidentale *Le Pressoir mystique*, „înlocuiește detaliile naturaliste ale acesteia prin elemente simbolice cu adânci înțelesuri euharistice. Schimbarea efectuată este deosebit de semnificativă. Iisus nu este stors, ci oferă El Însuși vinul dător de viață din ciorchinele care îi iese din trup” (Coman-Sipeanu 2008, 236). În reprezentările zugravilor ortodocși se va accentua „atât jertfa sângeroasă cât și cea fără de sânge, astfel alături de uneltele torturii vor fi zugrăvite „crucea pe care s-a pecetluit sfânta jertfă, mormântul semn al biruinței, prin care s-a preamărit Hristos întru Înviere și Sfântul Potir, izvor necesar al mântuirii noastre. Legătura între toate acestea este vița-de-vie, care-L închipuie pe Mântuitorul, după cuvintele: „Eu sunt adevărata tulpină de vie” (Ioan 15, 1) (Boghiu 2001, 91).

Imaginea în cauză se întâlnește tot mai frecvent în secolul al XVII-lea, devine foarte populară în secolul al XVIII-lea, fiind semnalată și în secolul al XIX-lea. Zugrăvită pe icoanele de lemn, în picturile murale la fel și pe sticlă această scena îl reprezenta pe Iisus Hristos pe masa de altar, pe lada de zestre sau călcând pe lespede de mormânt. Din una din coastele Mântuitorului crește o viță-de-vie, care se arcuiește pe la spate urcând pe brațele unei cruci, Iisus strivind în Potir ultimul strugure. Pe alte reprezentări (fig. 5), spre exemplu, cea din mănăstirea Hurezi, din conca altarului sau cea din altarul bisericii *Nașterea Maicii Domnului* din s. Călinești-Josani (Căieni), crucea lipsește, iar vița-de-vie, se arcuiește pe la spatele lui Iisus Hristos, dublând nimbul Mântuitorului. Iisus Hristos putea fi reprezentat singur cum îl vedem pe una din icoanele din orașul Liov (fig. 6), de la începutul secolului al XVIII-lea sau asistat de unu, de doi, chiar și de patru îngeri. Uneori în câmp apar câteva din uneltele torturii, la fel și un vas sub picioarele Mântuitorului, în care era adunat sângele ce picură din rănilor Lui. S-au păstrat scene în care vița răsărind din coasta Mântuitorului, rodește struguri, suc lor prefăcându-se în sângele ce curge într-un potir întins de un înger. Mântuitorul, însă, își ține mâinile pe rana de unde răsare vița-de-vie, sângele picurând în alt potir și-

Fig. 5. Hristos Viță-de-vie, circa 1700, mănăstirea Hurezi.

Fig. 6. Hristos Viță-de-vie, începutul secolului al XVIII-lea, Liov.

nut de alt înger (fig. 7). Pe o icoană pe sticlă de la Nicula (Danco, Danco 1979, fig. 27), datată de la începutul secolului al XIX-lea Iisus, înfățișat pe piatra de mormânt, nu mai stoarce strugurii, dar ține în mâna stângă potirul cu ultimul strugure în el, mâna dreapta ținând-o pe piept.

Compoziții de acest fel sunt înregistrate în Polonia, la Sanok și Liov încă la sfârșitul secolului al XVII-lea, aici fiind populare atât reprezentările *Hristos Vița-de-vie*, cât și *Teascul mistic* în varianta sa occidentală (fig. 8) (Nicolae 2010, 47).

Reprezentările *Hristos Viță-de-vie* s-au remarcat și în Rusia, mai ales în zonele de sud – actualele Ucraina și Belarus. În Muzeul de Istorie și Arheologie al mănăstirii Noul Ierusalim din or. Istra, de lângă Moscova, se păstrează o icoană datată din anul 1799, fiind opera unui zugrav din Vestul Ucrainei. În imagine Mântuitorul este înfățișat pe masa unui altar, corpul cu picături de sânge, este acoperit cu pânză roșie, pe cap – cununa de spini. Din coasta sângerândă crește o viță-de-vie care se arcuiește pe la spate și coboară în mâinile Mântuitorului, care stoarce strugurele în Potirul de

Fig. 7. Hristos Viță-de-vie, circa 1740, Volânia.

Fig. 8. Hristos Viță-de-vie, secolul al XVII-lea, Muzeul din Sanok, Polonia.

pe masa altarului ținut de un înger (Припачкин 2001, 80-81).

Imagini de acest fel sunt menționate și în Ucraina, cea mai timpurie scenă fiind semnalată în anul 1653 în pictura murală din Trapeza Mănăstirii *Botezul Domnului* din Kiev (Mănăstirea Kievo-Bratsky) (Сивак 2011, 93). Printre cele dintâi reprezentări se evidențiază și miniatură care se regăsește în Acatistierul Mântuitorului din anul 1674 (fig. 9), editat de tipografia Lavrei Pecerska din Kiev (Kociv 2010). Unul dintre gravorii ucraineni care va dezvolta acest subiect este Nikodim Zubritzky, autorul gravurii de pe foaia de titlu din *Slujebnicul*, editat în anul 1691 de Stavropighia din Liov, și al celei din Acatistierul emis în aceeași tipografie în anul 1699. În prima gravură Potirul în care se scurge sângele Mântuitorului este ținut de primul episcop al Ierusalimului apostolul Iacov, accentuându-se conținutul Liturgic și Euharistic al compoziției (Kociv 2010). În registrul de contracte al tipografiei din Liov pentru anii 1680-1757 se păstrează inscripția conform căreia Nikodim Zubritzky a realizat pentru *Slujebnicul* din 1691 mai multe gravuri printre care *Cina cea de Taină*, *Ruga din Grădina Ghetsimani* (două imagini), *Punerea în Mormânt* ș.a., obișnuind

Fig. 9. Miniatură din Acatistierul Mântuitorului din anul 1674, tipografia Lavrei Peșterilor din Kiev.

să-și semneze gravurile cu siglele „NZ” (Шустрова 2009, 114).

Nikodim Zubritzky (?-1724), născut în Galiția, a fost hirotonit ieromonah și diacon în mănăstirea *Sf. Nicolae* din Krekhiv. Este considerat un mare gravor și meșter xilograf, care a activat în orașele Liov, Kiev, Cernigov. În perioada anilor 1688-1724 a executat mai mult de 400 de gravuri în lemn și în cupru cu subiecte biblice și evanghelice pentru „Amfologhion”, 1692; „Apostol”, 1696; „Acatistier”, 1699; „Slujebnic”, 1712; „Patericul”, 1702 ș.a.

Gravurile menționate mai sus au jucat un rol important în evoluarea teme iconografice *Hristos Viță-de-vie*, în spațiul ucrainean (Сивак 2011, 93) la fel și în teritoriile învecinate. În acest context cercetători din Ucraina menționează interesul deosebit pe care îl manifestau zugravii de aici față de tema Sfintei Euharistii la sfârșitul secolului al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea. Inspirați din pictura și gravura occidentală aceștia vor revedea dogmele de bază ale artei sacre ucrainene. Subiectul euharistic va deveni și mai popular în arta sacră ucraineană după decizia Sinodului de la Zamość din 1720 privind instituirea sărbătorii Sfintei Euharistii³. Aceste reprezentări iconografice erau cunoscute ca *Iisus Vierul*, *Hristos Viță Adevărată*, *Hristos Pomul Vieții* (Козінчук 2014). Compozițiile *Hristos Viță-de-vie* sunt

³Sărbătorirea Sfintei Euharistii a fost pentru prima dată introdusă de episcopul Robert la Liège (1247), iar în anul 1264 Papa Urban al IV-lea chemă întreaga Biserică Catolică să susțină aceste manifestații (Козінчук 2014).

semnalate în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în Galiția, în secolul al XVIII-lea – în Volânia și Ucraina Centrală, conținutul lor simbolic reflectând puternice influențe de artă barocă. Din această perioadă se remarcă imaginile *Hristos în teasc*⁴ și *Hristos în potir*⁵, ambele evocând jertfa euharistică a Mântuitorului. În secolul al XIX-lea aceste imagini sunt semnalate tot mai rar, devenind una din temele centrale ale icoanei populare extinsă pe întreg spațiu ucrainean (Kociv 2010).

Scenele *Hristos Viță-de-vie* s-au păstrat și în Republica Belarus, purtând aici un caracter mai izolat. În colecțiile Muzeului Culturii Vechi Belaruse se păstrează o icoană de la începutul secolului al XVIII-lea, pictată pe lemn, de dimensiuni mari (98×62,5×2,5 cm), din biserica *Înălțarea Domnului* din Oligomel, reg. Brest, Belarus (fig. 10), aici Iisus fiind reprezentat pe mormântul deschis, coapsele fiindu-i acoperite cu pânză albă (Ярошевич 2005).

Acest subiect n-a fost străin nici pentru credincioșii din Georgia, de unde provine o icoană (fig. 11), în care Mântuitorul este reprezentat singur, storcând strugurele în potir, iar sub picioarele Lui – Universul înstelat.

În România această compoziție va fi foarte răspândită, devenind în secolele XVIII-XIX „cea mai populară imagine euharistică, din Țara Românească...” (Nicolae 2010, 29). În Transilvania, scena în cauză este deosebit de frecventă în mediul rural, în tot secolul al XVIII-lea, în icoane pe sticlă, în xilografuri și în pictura murală..., în Maramureș nu lipsește din niciun monument unde decorează absida estică (Coman-Sipeanu 2008, 236). Cele mai timpurii reprezentări sunt atestate în schitul *Sf. Apostoli* de la Mănăstirea Hurezi, datate din anul 1700, de la Mănăstirea Cozia – 1704-1705 și de la Arnota – 1706 (Negrău 2010, 361). Compozițiile românești îl reprezintă pe Iisus storcând cu amândouă mâinile un ciorchine legat de vrejul plin de frunze și struguri ce a crescut din coasta Lui împunsă de lance, iar sucule picură în

⁴ O astfel de icoană, datată de la sfârșitul secolului al XVII-lea se păstrează în colecția Muzeului Național de Artă din Ucraina. Inspirată din gravura lui Ieronim Wierix (1553-1619), Iisus Hristos este reprezentat în teasc călcând cu picioarele strugurii, fiind apăsător la spate de o cruce mare, pe care Cel vechi de zile o presează cu ambele mâini.

⁵ Iisus Hristos în potir este zugrăvit pe icoana din colecția Muzeului Național de Artă din Ucraina, datată din secolul al XIX-lea, despre care am menționat în acest articol, în nota 1 de la subsol.

Fig. 10. Hristos Viță-de-vie, începutul secolului al XVIII-lea, Biserica *Înălțarea Domnului* din s. Oligomel, Brest.

Fig. 11. Hristos Viță-de-vie, secolul al XIX-lea, Georgia.

Fig. 12. Hristos Viță-de-vie, secolul al XVIII-lea, A. Ponehalski, Biserica Călinești-Căeni, Maramureș.

Potir. Dacă în icoanele de la Nicula Mântuitorul este reprezentat stând în picioare pe lespeda mormântului Său, în Șcheii Brașovului și la Făgăraș, El este așezat pe o laviță sau pe o ladă de zestre bogat ornamentată (Coman-Sipeanu 2008, 236-237). Inspirare din subiectul *Teascul Mistic* imaginile, care îl reprezintă pe Hristos storcând rodul viței-de-vie ce-L încadrează, vor păstra acest nume încă mult timp, chiar dacă teascul lipsește din compoziție, specialiștii tălmăcind dispariția lui prin transpunerea "ideii de teasc cu cea de lespede de mormânt (cu doua ochiuri)" (Nicolae 2010, 43). În acest context menționăm icoanele de la Nicula, din Șcheii Brașovului, din Alba Iulia, care sunt numite în literatura de specialitate *Le pressoir mystique (Teascul Mistic)* (Danco, Danco 1979, fig. 27, 54, 130).

În lăcașele de cult din România compoziția *Hristos Viță-de-vie* se zugrăvește de cele mai dese ori în altar, la proscomidiar, unde se pregătesc sfintele daruri de pâine și vin (Nicolae 2010, 34). Această imagine cu semnificații Euharistice a de-

corat spațiul altarului în paraclisul *Sf. Apostoli* de la mănăstirea Hurezi, la mănăstirea Cozia, la Arnota, la Vădeni (Târgu Jiu), la Călinești-Josani (Căeni) (fig. 12), la Inău (Târgu Lăpuș), la Ieud (Deal), la Coruia (Săcălășeni), Desești ș.a. Această imagine poate împodobi uneori și bolta instituțiilor eclesiastice, exemplul fiind biserica Poiana⁶, scena aparținând renumitului pictor român Ion Nicodim (1932-2007) (Gheorghe, Ciuca 2010, 376-377). A fost de asemenea zugrăvită pe antimise, pe icoanele de lemn, pe sticlă, în miniaturilor din cărțile liturgice.

În mai mute lăcașe menționate mai sus se distinge o realizare originală a scenei *Hristos Viță-de-vie*, imaginile fiind atribuite pictorului de origine poloneză Alexandru Ponehalschi. Se spune că și-ar fi deschis în Maramureș un atelier ambulant, desfășurând aici o intensă activitate în tradiție post-bizantină, realizând pictura de la Călinești-Căeni, Berbești, Budesti-Susani, Sârbi-Susani, Desești, Ieud Deal (Kocoj 2013, 96). Puține date s-au păstrat despre această personalitate, opera lui vorbind de la sine despre stilul său inconfundabil. Alexandru Ponehalschi a zugrăvit în bisericile în care a lucrat numeroase icoane, ansambluri parietale și tâmplă diversificând programele lor iconografice. Nu obișnuia să-și semneze icoanele, dar maniera lui este recunoscută „în tipologia fețelor, vesmintelor și gamei cromatice”, utilizând „tehnica suprapunerilor mai multor tonuri în realizarea culorilor”. Odată cu maturizarea lui artistică se atestă „o diversificare a motivelor decorative”. „Evoluția stilistică” a compozițiilor iconografice a influențat „schimbarea concepției, a modei din lumea satelor maramureșene”, toate acestea subliniind personalitatea pictorului Alexandru Ponehalschi (Betea 2008, 46-55).

Subiect *Hristos Viță-de-vie* a fost obiectul de studiu al mai multor cercetători români, care au căutat să argumenteze în scrierile lor proveniența imaginii, sursele care au influențat constituirea modelului, pătrunderea în arealul românesc, distincțiile de la o zonă la alta. I. Gânscă menționează că cea mai timpurie imagine *Hristos Viță-de-vie* (fig. 13) se păstrează în Slujebnicul Mitropolitului Stefan al Ungrovlahiei (1648-1688)

⁶ Biserica Poiana face parte astăzi din complexul Muzeului Național al Agriculturii din Slobozia, Ialomița (România). Atestată în anul 1737, în satul Poiana, cu hramul *Sf. Ierarh Nicolae*, ea este strămutată în anul 2000 în or. Slobozia, pe teritoriul Muzeului Național al Agriculturii, primind hramul *Buna Vestire a Maicii Domnului*.

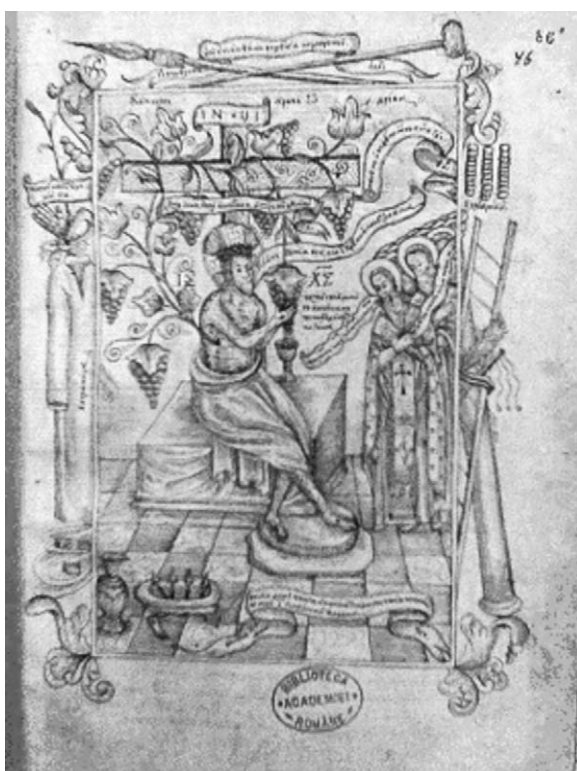

Fig. 13. Miniatură, Slujebnicul Mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei (1648-1688).

(Nicolae 2010, 30). G. Popescu-Vâlcea include pentru prima dată această reprezentare în unul din studiile sale, publicat în anul 1943 în revista BOR, precizând că miniatură „este primul pas de trecere, în Biserica noastră, de la simbolismul gândirii, la reprezentarea simbolică a sfintei Euharistii în acest fel” (Popescu-Vâlcea 1943, 107). J. Nicolae remarcă „Deși nu cunoaștem autorul miniaturii *Hristos vita-de vie* din acest liturghier manuscris, mai mult ca sigur ca el a folosit un model ucrainean, o gravura imprimată dintr-o carte de cult, probabil Acatistierul tipărit la Kiev și la Lvov” (Nicolae 2010, 49). Și alți cercetători afirmă că gravura din care s-a inspirat pictorul care a zugrăvit scena *Hristos Viță-de-vie* în Slujebnicul Mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei, ar fi Acatistierul Mântuitorului emis de tipografia Lavrei Pecerska din Kiev în anul 1674 (Negrău 2010, 360), semnificativ, în acest sens, fiind faptul că unul din textele de pe filacterul miniaturii *Hristos Viță-de-vie* din Slujebnicul mitropolitului Ștefan, conținea chiar un vers din Acatistul Mântuitorului (Nicolae 2010, 48). Cercetătorii care au descris imaginea în detalii, referitor la scena centrală menționează că Iisus este reprezentat pe un scrin având la spate imaginea Crucii. O viță-de-vie iese

din Iisus se încolățește la spate, în jurul crucii, din ea ivindu-se un ciorchine. Iisus cu urmele biciuirii, are o pânză albă la mijloc, poartă coroana de spini și nimb crucifer cu inscripția WOH. Este înfășurat la mijloc într-o pânză albă. În spatele capului Mântuitorului pe filacter sunt înscrise cuvintele rostite la Cina cea de Taină „beți dintru aceasta toți” (Stânculescu 2013, 111).

Pătrunderea acestei imagini în arealul românesc se datorează și fondării de către Matei Basarab a unei tipografii la Câmpulung în anul 1635, cu implicarea Mitropolitului Petru Movilă. Aici au fost invitați pictori și tipografi ruși, polonezi, care au potențat o mișcare novatoare de rezonanță în arta iconografică din zonă (Negrău 2010, 361).

Din toate acestea putem să deducem că acest tip iconografic a avut o răspândire mai intensă în zonele unde influența picturii occidentale a fost mai accentuată și dimpotrivă – în spațiul unde s-au respectat tradițiile picturii orientale, imaginile *Hristos Viță-de-vie* au fost semnalate doar izolat. Iată de ce cercetătorii ruși până și reprezentanții bisericii, menționând această compoziție, îi atribuie calificativul de „tip iconografic rar” (Степанов 2014), pe când în Țara Românească aceasta era considerată „cea mai populară imagine euharistică” (Nicolae 2010, 29).

Nu ne putem pronunța cât de cunoscut a fost acest subiect pe teritoriul nostru, specialiștii români menționând că în Moldova era populară imaginea butucului viței-de-vie din care răsar mlădițele, reprezentând astfel „o alegorie pentru Biserica, nu pentru Euharistie” (Nicolae 2014). În programele iconografice din bisericile basarabene de după anexare se va resimți influența stilului rusesc de redare a subiectului Euharistiei, în care predomina scena Împărtășaniei apostolilor. Am menționat anterior că în zonele învecinate la sfârșitul secolului al XIX-lea reprezentările *Hristos Viță-de-vie* devin tot mai rare, ele predominând în icoanele populare. Trebuie să menționăm, în acest sens, că în icoanele *Hristos Viță-de-vie* din colecția muzeului se simte influența imaginii ucrainene. Vom vedea în cele ce urmează că autorul unei icoane a deprins meșteșugul anume de la iconografi Lavrei Pecerska din Kiev. Despre autorul altei icoane, care pare să fie pictată de un zugrav cunoscut spațiului românesc, se știe că meșteșugul picturii bisericești l-a deprins tot la Kiev, la Academia de Arte Frumoase (Bălan

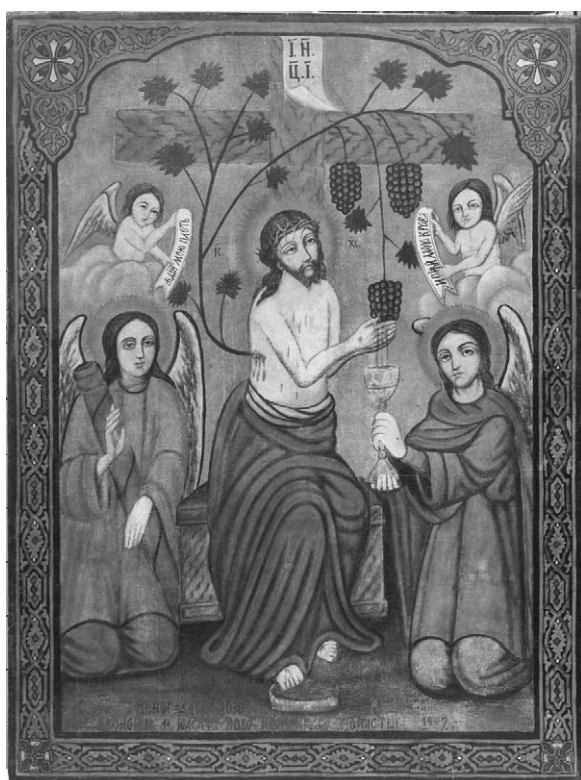

Fig. 14. Hristos Viță-de-vie, 1927, Ioasaf Berghie, Basarabia (din colecția MNIM).

2006, 6). Iată că în Basarabia la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX apar icoane cu un subiect care a fost mai puțin popular în acest spațiu. Să fie o manifestare a zugravilor basarabeni care au deprins arta picturii bisericești peste Nistru, la Kiev sau reprezintă o atenție sporită a clerului față de subiectul euharistic în sensul unei înviorări spirituale.

Icoanele din colecția muzeului repetă în linii generale același model, remarcându-se unele diferențe de compoziție și de decor, deosebiri reieșind, probabil, din îmbinarea mai multor modelele din care s-au inspirat zugravii, accentuând mesajele care le-au părut mai semnificative. Din punctul de vedere al compoziției iconografice Mântuitorul este reprezentat fie pe masa de altar sau pe ladă rustică fie călcând cu piciorul pe piatra de mormânt, fiind încadrat de patru sau de doi îngeri. Masa altarului și lespeda de mormânt, din aceste reprezentări, simbolizează jertfa Mântuitorului, iar lada rustică se identifică cu proscomidialele care se mai numeau și lăzi de odoare având forma Chivotului Legământului (Nicolae 2014). Răsărind din coasta Mântuitorului Vița-de-vie în roadă, arcuită pe cruce, coboa-

ră în stânga Lui, Hristos storcând rodul în Potir. Din cele trei icoane doar una singură⁷ conține semnătura autorului. Această icoană (fig. 14) a fost descoperită în anul 1981 de către colaboratorii Muzeului de Istorie a Religiei (Chișinău), în biserica *Sf. Ierarh Nicolae* din s. Baurci, r-nul Ceadâr-Lunga, închisă în anul 1953. Este o icoană mare – 165×79 cm, pictată în tempera pe lemn, desenul grafic și decorul vestimentar atestând spiritul rustic al zugravului. În registrul inferior al compoziției este scris «Іс. Хс. съ ве[и]ноградной лозой/иконоп(исецъ) м. (онах) Иоасафъ Ново-Н(ямец)ка[о](го) монастыря 1927. г. »/ „Is. Hs. cu Viță-de-vie. Zugrav(ul) c. (ălugărul) Ioasaf de la Mănăstirea Noul Neamț anul 1927”.

Este vorba de călugărul zugrav Ioasaf Berghie de la mănăstirea Noul Neamț (1862-?), care s-a aflat aici în perioada anul 1887 - anii '40 ai secolului XX, ocupând trei camere, „ca să-și așeze atelierul”... „în care a lucrat continuu la icoane și mănăstiri”. Născut în familia dascălului bisericii din satul Japca, Stepan Berghie, Ioan Berghie a îndrăgît de tânăr frumusețea chipurilor sfinte din icoane (Mihail 1938, 314-315). În anul 1890 însuși starețul Andronic de la Noul Neamț l-a binecuvântat să picteze icoane. Primind monahismul în anul 1895, va merge pe jos să viziteze mari centre bisericești din Rusia, poposind mai mult la Moscova și Kiev de unde va prelua taina zugrăvirii icoanelor. De la primele icoane interpretate într-un stil naiv, va ajunge să picteze icoane ca un adevărat profesionist, deprinzând și tehnici decorative noi – imitarea smaltului. Devine foarte popular în toată Basarabia, lucrările lui fiind solicitate și peste hotarele țării. Pictând un număr impunător de icoane acestea ajung să fie comercializate drept icoane provenite din atelierele Moscovei și ale Kievului. În sensul evitării acestor situații confuze, primește binecuvântarea starețului de a-și pune numele pe icoane. Pe parcursul vieții petrecute la Noul Neamț, se va mai ocupa de traducerea și copierea manuscriselor din colecția mănăstirii, primind și în această activitate binecuvântarea starețului Andronic. Având o fire de mare filantrop, călugărul a donat mănăstirii Noul Neamț și multor altor instituții ecleziastice tot venitul său „după ce scădea costul materialelor” (Mihail 1938, 316-317).

⁷ MNIM, nr. inv. 22918-164.

Revenind la data icoanei, trebuie să menționăm că aceasta a putut fi constatată doar în urma restaurării efectuate de S. Lupașco (MNIM) în anul 2006, însă în mai multe surse datarea ei rămâne a fi inexactă⁸.

Pe icoana pictată de Ioasaf Berghie Mântuitorul reprezentat pe o ladă rustică este încadrat în registrul inferior de doi îngeri îngenuncheați, unul ține cu ambele mâini Potirul, celălalt – un rotulus mare închis. Alți doi îngeri încadrează nimbul Lui, având în mâini sulurile deschise pe care este scris în rusa veche: «ядій мою плоть» și «пїяй мою кровь»/ „Luați și mâncați din trupul meu”, „Luați și beți din sângele meu”. Mântuitorul ține capul aplecat spre dreapta, purtând pe cap cununa de spini, de sub care se preling picăturile de sânge. Nimbul Lui, încadrat de monograma „Ic. Xc.”, este redat în formă de clipeus radiant, tonul galben intens rarefiindu-se la margini. Corpul Mântuitorului păstrează urmele torturii – coasta rănită, mâinile și picioarele străpunse. Își ține piciorul drept într-un vas în care este adunat sângele Lui. Pe Crucea Mântuitorului este înscris cu caractere latine I.N.Ț.I. – Иисус Назарейский Царь Иудейский (Иоан 19, 19) versiunea slavă a versetului evanghelic I.N.R.I. (Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum) – înscriserie făcută de Pilat pe crucea Mântuitorului. Compoziția este încadrată de un impresionant chenar emailat, cu motive geometrice, conturat pe margini cu două linii – galbenă și brună. Arcuit în partea superioară creează vizual efectul de cer deschis, impresie accentuată și de fondul albastru siniliu al icoanei. Zugravul a pictat icoana la 65 de ani, după o experiență de activitate de peste treizeci de ani. Limbajul naiv al zugravului oferă chipurilor un aspect veritabil și firesc, atribuind totodată icoanei o expresie inconfundabilă. Iată de ce am rămas surprinși când am văzut într-o biserică din Ucraina o icoană (fig. 15) aproape identică cu icoana din colecția muzeului. Este vorba de biserica *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* din s. Petrovca, raionul Sărata, regiunea Odesa, în registrul inferior fiind înscris «Ic. Xc. съ виноградной лозой по копїи изъ Иерусалима 1928 г.» / „Is. Hs. cu Viță-de-vie de pe copia din

Fig. 15. Hristos Viță-de-vie, 1928, Biserica *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* din s. Petrovca, Sărata, Odeca.

Ierusalim anul 1928”. Compoziția iconografică, decorul veșmintelor, grafia chipurilor, inscripțiile, ornamentul ramei – toate indicau aceeași mână – cea a călugărului de la Noul Neamț. Să admitem că icoana dată este într-adevăr copiată de pe un model din Ierusalim, atunci reiese că una din icoanele de acest fel pictată de Ioasaf Berghie prin anumite împrejurări ajunge la Ierusalim, devenind ulterior o icoană-model. Mai credibilă pare să fie ideea că este o icoană făcută la comandă și la rugămintea comanditarului Ioasaf Berghie n-o semnează, scriind doar titlul ei «Ic. Xc. съ виноградной лозой», ca pe icoana din anul 1927. Partea a doua a inscripției «по копїи изъ Иерусалима 1928 г.» a fost adăugată pe icoană mai târziu, probabil de cei care au solicitat-o. Să fi fost într-adevăr o copie din Ierusalim, Ioasaf Berghie avea să indice acest fapt și pe icoana pe care o prezentăm, pictată cu un an mai înainte, în 1927.

Descoperirea icoanelor lui Ioasaf Berghie în afara țării este justificată în presa vremii, în care se menționa „După sfârșitul lucrării pentru mănăstire, a început să zugrăvească și pentru lumea din afară”, icoanele lui fiind căutate peste Nistru, după Unire primind comenzi și din Moldova „de

⁸ În articolul *Из истории иконописания в Ново-Нямецком монастыре*, autorul T. Sinhani menționând inscripția degradată, relatează că icoana a fost zugrăvită în anul 1903 (Синхани 1996, 263). În monografia *Icoana basarabeană din secolul XIX*, icoana *Hristos Viță-de-vie* este datată de autor o dată cu anul 1903 (Stăvilă 2011, 97), și altă dată cu anul 1907 (Stăvilă 2011, pl. 95).

la Roman, unde a zugrăvit două icoane, sau de la Piatra Neamț pentru un fost ofițer de grăniceri a zugrăvit trei icoane” (Mihail 1938, 315). Icoana din colecția muzeului a fost menționată de T. Sinhani în articolul *Из истории иконописания в Ново-Нямецком монастыре* în care autorul atenționând asupra popularității subiectului în țările occidentale, spune că aceasta a fost destul de cunoscută și pe teritoriul Moldovei, deosebindu-se prin imaginea îngerilor care îl încadrează pe Iisus Hristos și prin cununa de spini de pe capul Mântuitorului (Синхани 1996, 195-196).

Aceeași schemă se distinge în altă icoană muzeală⁹ (fig. 16), pictată în perioada interbelică, despre aceasta mărturisind inscripțiile cu grafie latină. Pictată în tempera pe lemn, icoana are dimensiunile 95×60 cm și provine din biserica *Acoperământul Maicii Domnului* din satul Ghidighici, municipiul Chișinău, intrată în colecția muzeului în anul 1978. În compoziția ei se conturează mai multe caracteristici originale – Iisus Hristos în postură aproape frontală, reprezentat pe masa altarului, ține, de această dată, ambele picioare în vasul în care este adunat sângele Lui, iar îngerii din registrul inferior îngenunchind pe norii albi. Pe filacterele îngerilor din registrul superior este scris: „Luați și mâncați din trupul meu”, „Luați și beți din sângele meu”. Nimbul Mântuitorului este redat în formă de disc aurit, conturat cu linie de culoare brună, pe Crucea Mântuitorului fiind înscris Acrostihul biblic I.N.R.I. – Iisus din Nazaret Regele Iudeilor (Ioan 19, 19). Chenarul icoanei reprezintă o ramă simplă de nuanță aurie, cu linie lată brună pe margine. Deși este o icoană nesemnată, am remarcat în compoziția ei mai multe elemente caracteristice și altor icoane care aparțin penelului unui mare zugrav, care a activat în Basarabia interbelică, apoi în România. În compozițiile acestui iconograf se observă o interpretare specifică a mai multor litere cum ar fi minusculele c, g, l, r, s, u. Pictorul realizează deosebit și nimburile personajelor, îmbinând diferite nuanțe de galben-auriu, maroniu și brun. Liniuțe mici, liniuțe drepte și frânte sau sub formă de zigzaguri, împânzesc suprafața aureolelor. În icoanele lui sunt specifici și norii pe care planează îngerii, fiind pufoși și de un alb imaculat. Un element caracteristic este punctul pe care zugravul îl pune după fiecare inscripție. Aceste însușiri, proprii icoanelor lui, se redescoperă și în

⁹ MNIM, nr. inv. 22918-28.

Fig. 16. Hristos Viță-de-vie, anii '20-'30 ai secolului XX, Irineu Protcenco, Basarabia (din colecția MNIM).

icoana din colecția muzeului nostru. Privind chipul Mântuitorului de pe icoana din colecția muzeului și de pe Răstignirea¹⁰ de la intrarea în naosul Mănăstirii *Sf. M. M. Teodor Tiron* din Chișinău, am remarcat similitudini în constituția corpului, în trăsăturile feței – fruntea lată, nasul alungit, gura mică, dar proeminentă, barba scurtă și despătată pe mijloc, în redarea cununii de spini, a părului. Analizând inscripțiile de pe icoana muzeală și din Pomelnicul Arhimandritului Cleopa Ilie sau de pe Epitaful Punerea Domnului în Mormânt din paraclisul *Sfinții Părinți Ioachim și Ana* de la Mănăstirea Sihăstria (Bălan 2006, 58, 59) ambele aparținând pictorului Irineu Protcenco (1888-1947), am constatat mai multe elemente comune în redarea literelor l, r, u, c, n, g. Aceste constatări

¹⁰ Răstignirea din biserica mănăstirii *Sf. M. M. Teodor Tiron* din Chișinău după toate probabilitățile a fost executată de Ion Protcenco, care, se știe, că a participat împreună cu alți pictori în anul 1933 la o zugrăvire nouă a interiorului bisericii (Poștarencu 2012, 128).

ne fac să credem că icoana *Hristos Viță-de-vie* din colecția muzeului poate să aparțină aceluiași zugrav – marelui Irineu Protcenco, celebru în România și aproape uitat la Chișinău, oraș în care a trăit și a pictat mai mult de douăzeci de ani și unde încă mai poate fi văzută opera lui.

A treia icoană¹¹ (fig. 17), consacrată subiectului *Hristos Viță-de-vie*, este găsită în anul 1979 în biserica *Acoperământul Maicii Domnului* din satul Cruzești, municipiul Chișinău. Icoana este lucrată în tempera pe lemnul cu dimensiunile 105×70 cm și redă în linii generale schemă comună, în compoziție lipsind îngerii cu filacterele deschise. Iisus Hristos, calcă cu piciorul drept pe piatra de pe mormânt, storcând în Potir singurul strugure rodit de vița-de-vie, „scopul catehetic fiind valabil și pentru reprezentările” în care „vița-de-vie poartă un strugure” (Nicolae 2010, 40). Scenele în care Iisus Hristos este zugrăvit deasupra mormântului sugerează ideea că „Sfântul Altar reprezintă „mormântul învierii noastre” (Marga 2014). Poartă mantie cărămizie, voluminoasă, fără pânza albă de pe coapse ca în celelalte icoane. Este încadrat de doi îngeri – cel din dreapta Mântuitorului, îngenunchind pe piciorul stâng, se sprijină cu o mâna de sulul mare, alta o ține la piept, cel din stânga îi întinde potirul. O linie albă circulară ce conturează capul Mântuitorului, formează un nimb cruciform în care s-au înscris siglele tradiționale WOH din greacă – *Cel ce sunt*. În această compoziție lipsește acrostihul biblic de pe Crucea Mântuitorului, lipsesc și rănilor de pe mâini și de pe picioare. O ramă arcuită sus, ornamentată cu un decor vegetal din imitații de email multicolor, încadrează compoziția iconografică, foița de aur conferindu-i un aspect subtil. În partea de jos a ramei s-a păstrat și un chenar oval pentru titlul icoanei, inscripția fiind pierdută.

Icoanele *Hristos Viță-de-vie* din colecția muzeului, făcute la comanda parohului sau poate a mirenilor, s-au păstrat, după toate probabilitățile, în altarul bisericilor din care au făcut parte, îm-

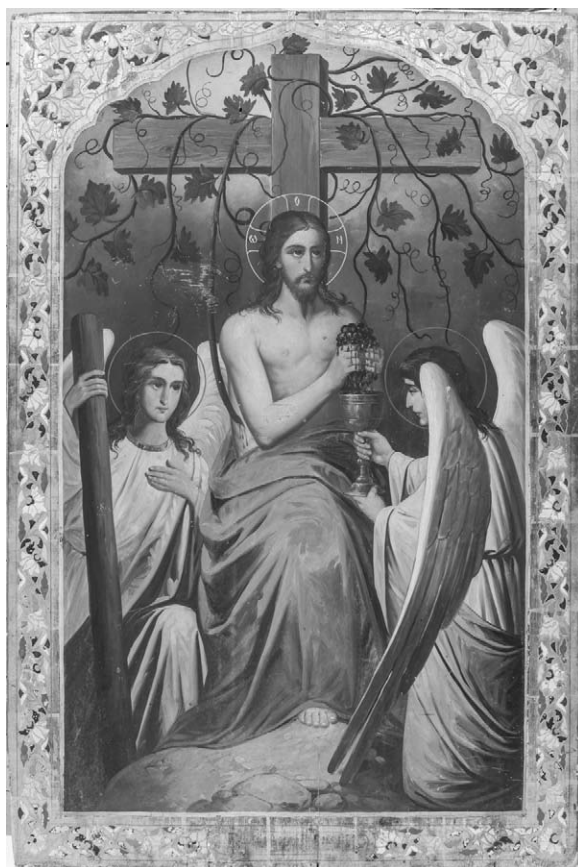

Fig. 17. *Hristos Viță-de-vie*, anii '20-'30 ai secolului XX, Basarabia (din colecția MNIM).

podobind zona de Jertfă, sau zona Euharistiei de aici. Se prea poate să fi decorat și spațiul naosului în calitate de icoane de rugăciune, dimensiunile mari confirmând această idee. Sunt trei icoane de facturi diferite: una realizată în stil rustic, celelalte într-o manieră de interpretare neo-clasică. Două dintre aceste icoane (fig. 16, 17) sunt semnalate pentru prima dată, publicarea lor oferind publicului posibilitatea de-a cunoaște o compoziție iconografică puțin cunoscută zonei noastre. Aceste icoane mărturisind prezența Lui Hristos prin conținutul lor de obiecte de contemplare și prin mesajul euharistic pe care îl transmit, contribuie la apropierea omului de Dumnezeu.

Bibliografie

Anania 1998: V. Anania, *Les cieux de l'Olt* (București 1998).

Armașu 1943: T. Armașu, *Coloarea vinului pentru sfânta Euharistie*. Biserica Basarabeană, anul II, nr. 11-12, 1943, 388-405.

Bălan 2006: I. Bălan, *Paraclisul „Sfinții Părinți Ioachim și Ana”* (Mănăstirea Sihăstria 2006).

¹¹ MNIM, nr. inv. 22918-10.

- Betea 2008:** R. Betea, Tâmpla bisericii de lemn din Desești. In: Buletinul Cercurilor Științifice Studențești, Arheologie - Istorie - Muzeologie, 14 (Alba-Iulia 2008), 46-60.
- Boghiu 2001:** S. Boghiu, Chipul Mântuitorului în iconografie (București 2001).
- Camară 2011:** I. Camară, Manuscris trilingv. Preliminarii la o editare. In: (Ed. E. Munteanu) *Biblicum Jassyense*, vol. 2 (Iași 2011), 117-120.
- Câmpeanu 2013:** M. Câmpeanu, Iconografia Bisericii monument UNESCO „Nașterea Maicii Domnului” din Ieud-Deal (Județul Maramureș). *Acta Moldaviae Meridionalis XXXIII*, 2013, 100-116.
- Cojoleancă 2012:** B. Cojoleancă Bogdan, Interpretarea patristică a Sfintei Scripturi în programul iconografic al mănăstirilor cu pictură exterioară din nordul Moldovei (rezumat) (București 2012). (<http://www.unibuc.ro/studies/Doctorate2013Mai/>)
- Coman-Sipeanu 2008:** O. Coman-Sipeanu, Tematica hristologică a icoanelor pe sticlă. *Studia Universitatis Cibiensis, Series Historica*, tomul 5/2008, 233-247.
- Danalache 2012:** T. Danalache, Îmbrățișarea Sfinților Apostoli Petru și Pavel, 11 mai 2012. (<http://www.crestinortodox.ro/sarbatori/sfintii-apostoli-petru-pavel/imbratisarea-sfintilor-apostoli-petru-pavel-96118.html>)
- Danco, Danco 1979:** J. Danco, D. Danco, *La peinture paysanne sur verre de Roumanie* (Bucarest 1979).
- Gheorghe, Ciuca 2010:** F. Gheorghe, R. Ciuca, Vița-de-vie și strugurele – simboluri pe ștergarele colecției Muzeului Național al Agriculturii. In: *Muzeul Național al Agriculturii. Studii și comunicări*, vol. III (Slobozia 2010), 375-394.
- Iancovescu 2008:** I. Iancovescu, Les sources russes et ukrainiennes de la peinture murales au temps de Constantin Brancovan. *Revue Roumaine d'Istoire de l'Art, Série Beaux-Arts*, tome XLV, 2008, 101-117.
- Kocoj 2013:** E. Kocoj, The damned of the Last Judgment or what the Romanians paint in the orthodox icons-historical and contemporary cultural context. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 12, 2013, 87-108.
- Mantas 2003:** A.G. Mantas, The iconographic subject “Christ the vine” in bizantine and post-bizantine art. In: *ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ (ΑΘΗΝΑ 2003)*, 347-360. <http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/deltion/article/viewFile/4151/3926.pdf>
- Marga 2014:** I. Marga, Icoană unică în lume: Hristos Euharistic, 17 decembrie 2014. <http://ziarullumina.ro/icoana-unica-in-lume-hristos-euharistic-97691.html>
- Negrău 2010:** E. Negrău, Notes sur deux themes iconographiques d'origine occidentales dans la peinture murale d'autel au temps de Constantin Brancovan. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica* 14/1, 2010, 359-370.
- Nicolae 2010:** J. Nicolae, Imago Pietatis: „Aduna pe robii săi cu mare predicare la potir”. Reprezentarea miniaturală Hristos Vită-de-Vie din Slujebnicul Mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei (1652) și semnificațiile sale euharistice. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 14/1, 2010, 29-56.
- Nuțiu 2002:** F.E. Nuțiu, Contribuții la istoria cărții religioase. *Librăria, Anuar I (Târgu-Mureș 2002)*, 113-125. (<http://www.bjmures.ro/bd/B/001/06/B00106.pdf>)
- Popa 2008:** C. Popa, L'iconographie de la peinture de l'exonarthex du églises brancovanes (I). *Revue Roumaine d'Istoire de l'Art, Série Beaux-Arts*, tome XLV, 2008, 77-93.
- Popescu-Vâlcea 1943:** G. Popescu-Vâlcea, Contribuții la iconografia simbolului Sfintei Euharistii. *BOR*, anul LXI, nr. 1-3, 1943, 86-107.
- Rogojanu 2011:** I.C. Rogojanu, Comori bibliofile în colecții bucureștene. *Biblioteca Bucureștilor*, anul XIV, nr. 12, 2011, 34. http://www.bibmet.ro/Uploads/BB_decembrie2011.pdf
- Poștarencu 2012:** D. Poștarencu, Biserica Sf. Teodor Tiron din Chișinău. In: *Identitățile Chișinăului, Materialele conferinței*, 12-13 septembrie 2011, Chișinău (Chișinău 2012), 119-146.
- Stânculescu 2010:** I. Stânculescu, Studiu asupra ilustrațiilor din ms. rom. 1790. In: (red. E. Petre) *Manuscris trilingv. Preliminarii la o editare* (București 2010), 107-137.
- Stăvilă 2011:** T. Stăvilă, Icoana basarabeană din secolul XIX (Chișinău 2011).
- Velculescu 2012:** C. Velculescu, Imagini din Slujebnicul Mitropolitului Ștefan într-o prelucrare din anul 1799. *Acta Musei Porolissensis XXXIV*, 2012, 417-426.
- Бондарчук 2002:** Я. Бондарчук, Икона «Христос Виноградар» (XVIII ст.). *Воляння з Волині*, ч. 3 (46), 2002, 47-48. (http://istvolyn.info/index2.php?option=com_content&task=emailform&id=1196&Itemid=1)
- Козінчук 2014:** В. Козінчук, Виноградна лоза в іконографічному мистецтві галичини, 19 августа 2014. (<http://www.galychyna.if.ua/publication/culture/vinogradna-loza/print.html>.)
- Kosiv 2010:** P. Kosiv, Икона «Спас-Виноградная лоза», 21 квітня 2010. (http://risu.org.ua/ua/index/spiritual_culture/icon/iconografia/35312/)
- Припачкин 2001:** И. Припачкин, Иконография Господа Иисуса Христа (Москва 2001).
- Сивак 2011:** В. Сивак, Евхаристійна іконографія в українському сакральному малярстві XVII-XVIII ст. *Народознавчі зошити* 1 (97), 2011, 87-100.

- Синхани 1996:** Т. Синхани, Из истории иконописания в Ново-Нямецком монастыре. *Tyragetia* III, 1996, 195-200.
- Степанов 2014:** Иерей О. Степанов, Образ Христа (иконографическая типология). Православные курсы. Лекция №3. Обучение Иконописи (<http://healthy-feed.com/pravoslavnye-kursy-obuchenie-ikonopisi-obraz-hrista-ikonograficheskaya-tipologiya/>).
- Шустова 2009:** Ю. Шустова, Книга контрактов Львовского Ставропигийского братства с типографами (1680-1757): проблемы источниковедческого исследования. В: Вестник РГГУ, №4/09 (Москва 2009), 108-123.
- Ярошевич 2005:** А. Ярошевич, «Сие творите в Моё воспоминание...», *Наша Вера*, 3 (33) 2005 г. <http://ikony.by/sie-tvorite-v-moyo-vozpominanie/>

Eucharistic icons of Jesus Christ in the collections of the National Museum of History of Moldova

Keywords: Eucharist, liturgy, altar, communion, vine, cross, chalice.

Abstract: Many icons from the collection of the Museum are devoted to the theme of the Eucharist – the iconographic types of “The Last Supper” and “Jesus Christ “The Vine”. This article presents an iconographic type less well-known in our area – “Jesus Christ “The Vine”, which is reflected on the three icons from the museum. Eucharist is one of the great sacraments in which Jesus Christ, presaging the sacrifice of the Cross, gives his disciples bread and wine in the chalice referring to the bread as “my body” and the wine as “my blood”. Icons from the Museum’s collection represent the general scheme of this type of icons: the Savior is depicted sitting on the altar table, behind Him – the Cross, vines with grapes grows from His rib and He presses the grapes with both hands into the chalice, supported by an angel. On the left side another angel holds a large rolled scroll. On the two icons, in the upper part of the composition, two angels hold scrolls with inscriptions, on one of the icons in the Romanian language, on the other in the Old Slavonic: “one who eats My Body”, “one who drinks My Blood”. The theme of the Eucharist was treated in images from ancient times; it was conveyed through symbolic images of the basket of bread, fish, vine, its fruit, birds pecking grapes or the Christian meal scenes. Later, there were images in which the Savior was depicted in the vine, among the twelve apostles. Since the 16th century there are known the icons, on which at the base of the cross there is depicted the Tomb of Christ, and near the Tomb the resurrected Jesus Christ covered with a white cloth stands on the plate shifted to one side. In the hands of the Savior there is a vine growing out of the grave, and he presses the wine in the chalice, which holds the kneeling angel. These images develop into complex compositions, very common in the 17th-18th centuries in Poland, the southern regions of Russia, in Romania, Georgia, and Serbia. Such the images designed for the location in the altar are found on the icons on glass and on wooden icons. Icons from the museum’s collection, which are dated from the end of the 19th century to 1920s-1930s, perhaps were created by the order of parish or the laity. They were maintained, in all probability, in the altars of churches or in the naos as icons for prayer. This assumption is confirmed by their impressive size.

List of Figures:

- Fig. 1. Jesus Christ “The Vine”, the first half of the 15th century, Angelos Akotantos, Greece.
- Fig. 2. Jesus Christ “The Vine”, the first half of the 15th century, Angelos Akotantos, Greece.
- Fig. 3. Jesus Christ “The Vine”, 16th century, Ioan and Sofronie Zugravul, Sucevița Monastery.
- Fig. 4. The Eucharist, 17th-19th centuries, Romania, private collection, Holland.
- Fig. 5. Jesus Christ “The Vine”, around 1700, Hurezi Monastery.
- Fig. 6. Jesus Christ “The Vine”, the beginning of the 18th century, Lviv.
- Fig. 7. Jesus Christ “The Vine”, about 1740, Volyn.
- Fig. 8. Jesus Christ “The Vine”, 17th century. The Sanok Museum, Poland.
- Fig. 9. Miniature from the Collection of Akathist Hymns of 1674, printing of Kiev-Pechersk Lavra.
- Fig. 10. Jesus Christ “The Vine”, the beginning of the 18th century. The Church of the Ascension in the village of Olgomel, Brest.
- Fig. 11. Jesus Christ “The Vine”, 19th century, Georgia.
- Fig. 12. Jesus Christ “The Vine”, 18th century, A. Ponehalsky, the church in Călinești-Căeni, Maramureș.
- Fig. 13. Miniature, Missal of the Metropolitan Stephen of Wallachia (1648-1688).
- Fig. 14. Jesus Christ “The Vine”, 1927, Ioasaf Berghie, Bessarabia (from the NMHM collection).
- Fig. 15. Jesus Christ “The Vine”, 1928, Church of the Holy Apostles Peter and Paul in the village of Petrovka, Sărata, Odessa.
- Fig. 16. Jesus Christ “The Vine”, 1920s-1930s, Irinei Protchenko, Bessarabia from the NMHM collection).
- Fig. 17. Jesus Christ “The Vine”, 1920s-1930s, Bessarabia (from the NMHM collection).

Евхаристические иконы Иисуса Христа в коллекции Национального музея истории Молдовы

Ключевые слова: евхаристия, литургия, алтарь, жертвенник, причастие, виноградная лоза, крест, потир.

Резюме: Многие иконы из коллекции музея посвящены теме евхаристии – это иконографические типы «Тайная вечеря» и «Иисус Христос Виноградная Лоза». В данной статье представлен иконографический тип, менее известный в нашей зоне – «Иисус Христос Виноградная Лоза», который отображен на трех иконах из фондов музея. Святое Причастие является одним из великих церковных таинств, в котором Иисус Христос, предвещая крестную жертву, преломляет хлеб и наливает вино в чашу, соотнося их со своим телом и кровью. Иконы из коллекции музея представляют общую схему этого типа иконописи – Спаситель изображен сидящим на алтарном столе, за ним – Крест, из Его ребра вырастает лоза с виноградной гроздью, которую Он обеими руками отжимает в потир, поддерживаемый ангелом. В левой части композиции другой ангел держит большой свернутый свиток. На двух иконах в верхней части композиции два ангела держат развернутые свитки с надписями, на одной из икон – на румынском языке, на другой – на старославянском: «тот, кто ест Тело Мое», «тот, кто пьет Кровь Мою». Тема евхаристии трактовалась в изображениях с древнейших времен, она воплощалась через символические образы корзины с хлебом, рыбы, виноградной лозы, ее плодов, птиц, клюющих грозди винограда, или через сцены христианской трапезы. Позже появились образы, на которых Спаситель изображен в лозе, среди двенадцати апостолов. С XVI века известны иконы, на которых у основания креста изображена Гробница Христа, а рядом, на сдвинутой плите, стоит воскресший Христос, покрытый белой тканью. В руках Спасителя – виноградная лоза, вырастающая из могилы, и Он отжимает вино в потир, который протягивает коленапреклоненный ангел. Последние образы разовьются в сложные композиции, очень распространенные в XVII-XVIII вв. в Польше, южных регионах России, Румынии, Грузии, Сербии. Предназначенные для расположения в алтаре для украшения зоны жертвенника или зоны евхаристии, такие изображения встречаются как на иконах на стекле, так и на деревянных иконах. Иконы из музейной коллекции, относящиеся к периоду с конца XIX века по 20-30-е гг. XX века, возможно, создавались по заказу прихода или мирян. Они хранились, по всей вероятности, в алтаре церквей, частью которых являлись, либо в пространстве наоса в качестве икон для молитвы. Это предположение подтверждают их внушительные размеры.

Список иллюстраций:

- Рис. 1. Иисус Христос Виноградная Лоза, первая половина XV в., Ангелос Акотантос, Греция.
Рис. 2. Иисус Христос Виноградная Лоза, первая половина XV в., Ангелос Акотантос, Греция.
Рис. 3. Иисус Христос Виноградная Лоза, XVI в., Иоанн и Софроние Зугравул, монастырь Сучевица.
Рис. 4. Евхаристия, XVII-XIX вв., Румыния, частная коллекция, Голландия.
Рис. 5. Иисус Христос Виноградная Лоза, около 1700 г., монастырь Хурезь.
Рис. 6. Иисус Христос Виноградная Лоза, начало XVIII в., Львов.
Рис. 7. Иисус Христос Виноградная Лоза, около 1740 г., Волынь.
Рис. 8. Иисус Христос Виноградная Лоза, XVII в., Музей в Санокке, Польша.
Рис. 9. Миниатюра из акафистника 1674 г., типография Киево-Печерской Лавры.
Рис. 10. Иисус Христос Виноградная Лоза, начало XVIII в., Церковь Вознесения Господня в с. Ольгомель, Брест.
Рис. 11. Иисус Христос Виноградная Лоза, XIX в., Грузия.
Рис. 12. Иисус Христос Виноградная Лоза, XVIII в., А. Понехальский, церковь в Кэлинешть-Кэень, Марамуреш.
Рис. 13. Миниатюра, Служебник митрополита Стефана Унговлахийского (1648-1688).
Рис. 14. Иисус Христос Виноградная Лоза, 1927 г., Иоасаф Бергие, Бессарабия (из коллекции НМИМ).
Рис. 15. Иисус Христос Виноградная Лоза, 1928 г., Церковь святых апостолов Петра и Павла в с. Петровка, Сэрата, Одесса.
Рис. 16. Иисус Христос Виноградная Лоза, 20-30-е гг. XX в., Ириной Протченко, Бессарабия (из коллекции НМИМ).
Рис. 17. Иисус Христос Виноградная Лоза, 20-30-е гг. XX в., Бессарабия (из коллекции НМИМ).

12.05.2016

Adelaida Chiroșca, Muzeul Național Istorie a Moldovei, str. 31 August, 121-A, MD-2012 Chișinău, Republica Moldova, e-mail: adelaidachirosca@gmail.com